

Könyvismertetés.

„*Biblische Zeit- und Streitfragen zur Aufklärung der Gebildeten*“ cím alatt füzetes vállalat indult meg, mely a vallástörténeti theologiai irány füzetjeit, melyek „*Religionsgeschichtliche Volksbücher*“ cím alatt megjelennek, a positiv theologiai irány részéről ellensúlyozni akarja. Ezen vállalat is teljesen a tudomány álláspontjára áll, de higgadt és meggondolt módon csak annak igazi eredményeit akarja népszerűsíteni. És így remélheti azt is, hogy a *kijelentést*, azt a meggyőződést, hogy Isten csudás módon intézte azon történetet, melynek csúcspontja az Úr Jézus Krisztus, sem kell megtagadnia.

A vállalat élén Böhmer lelkész és Kropatscheck tanár állanak, a második évfolyamot azonban már csak az utóbbi szerkeszti. Munkatársakul az egyetemi tanárok és egyes kiválóbb lelkészek egész gárdája szegődött a szerkesztő mellé. Persze ezen körülmény azt is hozza magával, hogy ezen sok író nem lehet mind egyforma módon az egyházi hit képviselője. A vállalat egysége csak tágabb értelemben vehető.

Ezt a tényt már az *első sorozat* 12 füzetje is bizonyítja. Az is világos, hogy az egyes füzetek sem lehetnek mind egyforma értékesek. Az egyiknek az, a másiknak az fog jobban tetszeni. Ilyen vállalatnál az másképen nem is lehet.

November havában megindult a *2. sorozat*, melynek 1. füzetje már megjelent. Szerzője *Beth* berlini theol. magántanár, aki *Jézus csodáiról* írt (Lic. Dr. K. Beth: Die Wunder Jesu. 40 l. Ára 54 fillér). A szerző kimutatja (úgy a synoptikusok, mint János evangélioma alapján), mi volt Jézus csodáinak jelentősége. Azután pedig bizonyítja azoknak történeti hitelességét. És pedig egyrészt az evangéliomok csudaelbeszéléseinek szerves összekötetéséből az Úr beszédjével, másrészt meg úgy, hogy azokat más vallások hőseinek csudáival összehasonlítja.

Végül megjegyezzük még, hogy egy-egy sorozatban 12 füzet jelenik meg 48—72 filléres áron. Aki egész sorozatra fizet elő, mind a 12 füzetet 5.76 K-ért megkapja. Előfizetni bármely könyvkereskedésnél, vagy a kiadónál: Verlag von Edwin Runge in Grosslichterfelde — Berlin lehet.

D. Gy.

Apologétika. Irta: Eröss Lajos, elébb a kémeri, földesi s püspökladányi református egyház lelkipásztora, majd teol.-akad. tanár Debrecenben. 356 lap. Ára kötve 8 korona. Debrecen, 1905. Hegedüs és Sándor kiadása.

Ünnepszámba megy az nálunk, ha magyar theol. irodalmunk mezején egy-egy derék s jóra való termék megjelenik. Ünnepszámba megy az *Eröss Lajos*, debreceni theol. akadémiai tanár *Apologétikája* is. Hiszen apologetikai művekben vajmi szégyenyek vagyunk. A református Zsarnay és a róm. katolikus dr. Dudek művein kívül alig van számbavehető jelenség e téren minálunk. Vagy ha van, az jobbadán fordítás.

Eröss Lajos sem a mindenáron való eredetiség kothurnusában lép elénk. A milyen egyénisége, olyan a műve is: szerény komolyság jellemzi és a legjobb igyekezet. Mint erős megfigyelő ügy lelkipásztori, mint theol. tanári működése közben rájött a mi legnagyobb bajunkra, tapasztalta s az idők jeleiből levonta a helyes következtetést, hogy mai napság „a száraz dogmatikumokkal és moráliákkal” semmire sem megyünk, hogy nekünk ma már a ködös régiókból, a szörszálhasogató (docta és subtilis) iskolák bölcsesség-magaslatairól alá kell szállanunk és theológiánkat a gyakorlati élethez és annak nagy kérdéseihöz közelebb kell hoznunk. A régi fegyverek elkoptak, — újakat kell kovácsolnunk, ha a nagy harcot diadalmasan akarjuk végig harcolni. Azért apologétikus tanulmányokra vetette magát s jelen művében ép az évek hosszú során át folytatott tanulmányaival számol be.

Első sorban tanítványait, a theologiai hallgatókat, mint leendő lelkipásztorokat tartotta szem előtt. Őket akarta felfegyverezni minden támadásokkal szemben, amelyeknek mai napság a kereszténység jobbról balról ki van téve, de — úgy látom — hogy magában a műben mégis inkább a mívelt nagy közönséget tartja szem előtt. Szakit a systematikus követelményekkel s inkább mozaik-munkát csinál. Rendszer voltaképp művének csakis bevezetésében van, ahol az apologéta, apologia, apologétika fogalmával, az apologétika irodalmának történetével, helyének a theol. tudományok körében való megjelölésével és felosztásával számol be. Aztán anélkül, hogy az egyes részek egymással való szervi összefüggését megalapítaná, beszél az Istenről, a világról, az emberről és — végül a vallás nagy problémáiról.

Hát az anyagnak e beosztásában valami nagyon erős logika nem nyilatkozik meg, mert hiszen voltaképp az egész anyagot az utolsó vagyis a 4-ik részbe foglalhatta volna. Elvégre a vallás nagy problémái az Isten, a világ és az ember is. De nagy kérdés, ha vajjon az apologetikus feladata-e az Istennel, a világgal és emberrel abból a szempontból foglalkozni, amint szerzőnk teszi.

Én az apologétika körébe (s e tekintetben Schultz H.-nal értek egyet) voltaképp két elvi kérdést sorozok be: az egyik általában a vallás és a vallásos világnézet jogosultságának, a másik a keresztyén vallás és a keresztyén vallásos világnézet kizárólagos jogosultságának kérdése. E kettőt kell első sorban megvédeni, mert a támadás is e két oldalról történik. A hitetlenek támadják magát a vallást; velük szemben tehát kötelességünk kimutatni, hogy a vallás magával az emberi természettel, annak lényegével vele járó életreávitás s hogy ép azért a hit nemcsak jogosult, hanem pótolhatatlan is. Ezt a kérdést e szempontból *Eröss* sehol sem tárgyalja, pedig az apologétika és a dogmatika viszonyáról szólván (21. l.) igen helyesen emeli ki, hogy az apologétika a maga erősségeit (bár a végcél ugyanaz t. i. az isteni kijelentésen nyugvó keresztyén vallás igazolása) nem a Szent Írásból, hanem a philosophiából és a történelemből meríti. És ő a vallás lényegének philosophiai és történeti alapon való kifejtésével mégsem foglalkozik. De támadás más oldalról is van. Vannak hívők is, akikkel szemben védekeznünk kell. Ezek ugyanis — ép mert hívők! — elismerik ugyan a vallás és vallásos világnézet jogosultságát, de tagadják a keresztyén vallás és a keresztyén vallásos világnézet jogosultságát. Velük is le kell tehát számolni és mert ez a leszámolás csakis közös és közösen elismert forum előtt történhetik. — a védelem itt sem mozoghat dogmatikai, hanem csakis philosophiai és történeti alapon. Nekünk más vallások híveivel szemben a józan ész és a történet tényeinek világosságánál kell kimutatnunk, hogy a keresztyénség magának a vallás eszméjének megtestesülése s hogy ép azért abszolút tökélyes mivoltánál fogva csakis a keresztyén vallás és a keresztyén vallásos világnézet jogosult. A kérdésnek *ily szempontból* való tárgyalásával *Eröss* szintén adós marad. Ezt különben ő maga is érzi s művének e részben való fogyatékoságát igyekszik menteni, sőt megokolni is. Feleslegesnek tartotta — úgy mond — művébe a vallások történetét is beleolvasztani, sőt szeretett volna a dogmatikai és apologétikai elem között szigorúan distinguálni.

Hát abban teljes igaza van, hogy a vallások története, ami ma már egészen önálló tudományvá nőtte ki magát az apologétikába nem való; de nem is arról van szó. Az apologétika a vallástörténetnek csak lényeges eredményeit használja fel, vagyis a különböző vallásokat eszmei igazságuk szerint veti egybe, hogy kimutathassa, miszerint a keresztyén vallás az, amely a vallás eszmei igazságát teljes tökélyes alakban valósította meg s hogy ép azért a józan ész szükségszerű követelménye, hogy *minden ember keresztyén hívő* legyen.

E két fontos elvi kérdés mellőzése, illetőleg csak úgy végül s részben függelékül való rövid érintése *Eröss* művének legnagyobb fogyatkozása s hogy ezeket, mint a vallás igazán nagy

problémáit mindjárt első helyen nem tisztázta, az annál nagyobb hiba, mert — maga mondja — hogy „könyve első sorban theologusok számára és tankönyvnek készült.“

Én azonban ép e kijelentését nem tudom aláírni. *Eröss* könyve első sorban nem a theologusoknak, hanem a művelt nagy közönségnek való. S mint ilyen fényesen megállja helyét. Megvannak ugyan rajta a tankönyv nyomai is, de ez nem válik előnyére. Már fentebb ráutaltam a bevezetésnek egészen tankönyvszerű jellegére. S kiérezhetőek ezek a tankönyvi nyomok magában a kidolgozásban is itt-ott az egyes elvont természetű, sokszor igen homályos tudományos fogalmi meghatározásokban. Teszem azt mindjárt az Istenről szóló részben, ahol az abszolút fogalmával bajlakodik. Hát biz ez el is maradhatott volna, mert az ilyen definiókat, mint teszem azt ez is: „ami legmagasabb, az az eszme s az eszme a tudalom részéről az, ami szubjectiv előterjesztés részéről az Isten“ — ember legyen, aki megérti. S elmaradhatott volna még sok minden, aminek inkább a dogmatikában van helye vagy talán még ott sem, mert alig több hagyományos s haszontalan lomnál a tudomány embere szemében. Így p. o. „az Isten létezését bizonyító bölcséleti erősségek“, amiknek 25 lapot szentel, de a miket egészben téves alapon tárgyal, mert azok minden más lehetnek, csak nem bölcséleti erősségek.

Hanem aztán, mikor szerzőnk kibontakozik a hagyományos dogmatika szorító karjai közül s a maga lábára állva szembe száll a modern természettudományok ezernyi ellenvetéseivel s rendre leszámol a különböző, úgy az Isten lényegére, mint az Istennek a világhoz való viszonyára, a csodákra, majd az ember eredetére s rendeltetésére, a lélek halhatatlanságára s végül a kijelentésre s a Krisztus és a test feltámadására vonatkozó különféle elméletekkel, — itt e körben mint a sas szabadon és fent a magasságban repül s olvasóját is ragadja magával. Itt nagy és kész, minden erősséggel jól felfegyverzett tudóssal állunk szemben és egy igazán erős, hívő theologussal. Szándékosan mondtam hívő s nem orthodox theologust, mert *Eröss* positiv bibliai s nem dogmatikai alapon áll. Ő, amint ennek maga is kifejezést ad s amint művéből lépten-nyomon ki is tűnik — nem ragaszkodik görcsösen mindenhez, ami ősi és hagyományos, hanem számol a modern tudomány komoly eredményeivel és a hit dolgait igyekszik azokkal összhangba hozni. Mindenütt persze ez neki sem sikerül s ilyenkor aztán álláspontja — mint ez a csodák kérdésénél is látható — ingadozóvá válik.

Arra természetesen itt nincs se tér, se szükség, hogy a részletek megbeszélésébe bocsátkozzunk. Egyet azonban — egy esetleges és kívánatos második kiadás érdekében — mégis meg kell jegyeznünk s ez az, hogy a tulságos aprólékosság a műnek

sohasem előnye. hanem inkább hátránya, mert az egyszerű olvasó ki van téve annak a veszélynek, hogy a sok fa miatt nem látja az erdőt.

Végső eredmény gyanánt azonban így is megállapíthatjuk, hogy magyar theologiai irodalmunkra nézve *Erőss Apologétikája* valóságos nyereség. Mint tankönyv természetesen nem használható, hanem igenis mint rendkívül érdekes és élvezetes olvasmány. Épen azért legforróbb óhajtásunk, vajha ezt a könyvet főként a művelt közönség körében minél inkább terjesztenék s arra az érettebb ifjuság figyelmét felhívnák. Sok hitében megrendült avagy már meg is tévedt lelket mentene az meg a végleges elbukástól. Egyes részei pedig megérdemelnék, hogy külön kiadva a nép közt is terjesztessenek.

A mű nyomdai kiállítása minden követelménynek megfelel. Alakja tetszetős, papirosa erős, nyomása tiszta. Ezért a kiadókat illesse teljes elismerés.

Dr. Masznyik Endre.

Értesítés.

Van szerencsém az érdeklődőkkel tisztelettel tudatni, hogy *Újszövetségi apokrifusok* című munkám megjelent. Bolti ára 6 korona. Megrendelhető a Theol. Szaklap szerkesztőségében, a Theol. Otthonában Pozsonyban, Kókai Lajos könyvkereskedésében Budapesten. Theologus ifjak a szerzőnél közvetlenül rendelve 4 korona 20 fillér beküldése esetén bérmentve kapják meg.

Raffay Sándor.